

Schijnbare bevrijding in het openlijk spreken over seksualiteit

Bachelor Thesis

Michel Foucault – *Geschiedenis van
de seksualiteit I: De wil tot weten*

Begeleider: Prof. dr. L.M. Huijer

Adviseur: Dr. P.J.J. Delaere

BA3, Term 3, Wijsbegeerte, 2016-2017

Tom Kerkhoff

410406

Erasmus Universiteit Rotterdam

Inhoudsopgave

1. Inleiding	pp. 1-6
- <i>Hypothese</i>	p. 2
- <i>Definitie</i>	pp. 3-4
- <i>Aanpak</i>	pp. 4-5
- <i>Context</i>	p. 6
2. De onderdrukingshypothese	pp. 7-9
3. De totstandkoming van vertogen	pp. 10-15
- <i>De prikkeling tot vertogen en een explosie van vertogen</i>	pp. 10-13
- <i>De productie van perversies</i>	pp. 13-15
4. Waarheid achter de seks	pp. 16-18
- <i>Westerse waarheid en betekenis achter het spreken over de seksualiteit</i>	pp. 16-18
5. Foucault in de eenentwintigste eeuw	pp. 19-27
- <i>De hypothese van Foucault in de huidige tijd</i>	p. 19
- <i>De macht geïnternaliseerd</i>	pp. 20-21
- <i>Wat kunnen we doen om meer richting emancipatie te gaan?</i>	pp. 21-25
- <i>Weg van identiteiten. Laten we spreken over handelingen!</i>	pp. 25-26
- <i>Conclusie</i>	pp. 26-27
6. Bibliografie	p. 28

1. Inleiding

Transgenderisme, pedofilie, fetisjisme, sadomasochisme en prostitutie zijn nog slechts een dwarsdoorsnede van 'afwijkende' vormen van seksualiteit waaraan heden ten dage in de media veel aandacht wordt besteed. Verschillende vormen worden benoemd en ingekaderd, waarmee mensen zich gaan associëren en identificeren.

In documentaires en praatprogramma's is seksualiteit een *hot topic* geworden. De wortels van dit openlijk spreken over seks en seksualiteit (onder seks wordt intuïtief een handeling verstaan en onder seksualiteit een identiteit. Dit onderscheid wordt hopelijk later geproblematiseerd) zijn om en nabij een halve eeuw geleden aan te wijzen. Vanaf de seksuele revolutie¹ in de jaren zestig van de vorige eeuw is er een seksuele emancipatie in gang gezet. Een ommekeer in de kijk op seksualiteit met al haar verschillende vormen. We zijn vrijer en toleranter geworden. Bijna dagelijks wordt er op televisie gepraat over seks, waardoor we op onze toekomstige seksuele vrijheid vooruitlopen.

Althans, dat is het gangbare beeld. We zijn ervan overtuigd dat het ter sprake brengen van seksualiteit ons zal bevrijden van onderdrukking en dat dit emanciperend werkt. Andere vormen van seksualiteit worden benadrukt en gevierd. Onder het mom van emancipatie wordt elk jaar in Amsterdam homoseksualiteit gevierd in de gayparade. Ruimdenkend en tolerant is de mens sindsdien geworden, met het hoogtepunt in de huidige tijd. Waar we eerst onderdrukking zagen, zien we nu toenemende vrijheid. We zien dit terug in progressieve media. Je kunt hierbij denken aan programma's als *Sputten en slikken* van BNN, maar ook aan instanties

¹ In de seksuele revolutie werd alles aangevallen dat het Victoriaanse tijdperk kenmerkte, en nog steeds in deze tijd doorwerkte: seksualiteit kwam losser te staan van voortplanting en het huwelijk, er werd meer nadruk gelegd op de individuele beleving en taboes moesten worden doorbroken. Dit hing samen met de introductie van de anticonceptiepil en meer emancipatie van de vrouw. Vrije liefde was de leuze, wat zou leiden tot seksuele bevrijding. Er was een omslag in de morele waarden omtrent seksualiteit, de blik op seksualiteit en de omgang met seksualiteit. In die tijd werd seks bespreekbaar en nam de voorechtelijke seks een hoge vlucht. Hiermee werd de weg vrijgemaakt voor verdere veranderingen in de jaren tachtig en negentig, zoals acceptatie van homoseksualiteit. Ruut Veenhoven, In: S.W. Couwenberg (red.) 'Seksuele revolutie ter discussie'. Van Phil Bloom tot Sex and the City', *Civis Mundi, Jaarboek 2005*, ISBN 90 5573 610 4, pp. 93-105.

die het vrije spreken over seksualiteit prediken en campagnes voeren voor jongeren voor het doen van SOA tests en het gebruik van voorbehoedsmiddelen.

Hypothese

Draagt dit openlijk spreken bij aan een toenemende vrijheid en emancipatie van allerlei vormen van seksualiteit? De hypothese die Foucault in *Geschiedenis van de seksualiteit: De wil tot weten*² naar voren brengt, kan op de volgende manier worden samengevat: seksualiteit in de moderniteit³ is *niet* alleen het voorwerp van verboden en onderdrukking geweest. De geschiedenis van de seksualiteit moet worden beschreven in termen van een prikkeling tot het spreken over seksualiteit.

Al vanaf de achttiende eeuw wordt er juist aangezet om er 'openlijk' over te spreken. Waar dit in deze tijd door een prikkel van instanties gebeurde, wil de mens in de tijd van de seksuele revolutie zelf de seksualiteit ter sprake brengen. Foucault stelt dat mensen onophoudelijk bezig zijn geweest om de seksualiteit te ondervragen met de bedoeling er 'waarheid' over te spreken. Om de seks heen is een waarheidspel georganiseerd waarin het gaat om de kennis van jezelf en van anderen: de *scientia sexualis*.

Maar dit waarheidspel creëert wel een bepaalde *norm, identiteit en subjectiviteit*. Het werkt disciplinerend. De grote mate waarin over seks wordt gesproken is dus geen *bevrijding*. Integendeel, de obsessie voor seksualiteit is in het leven geroepen om *macht* uit te oefenen. Dit gebeurt via de totstandkoming van specifieke subjectvormen of seksuele identiteiten, die als eerste via de bekentenis tot stand

2 Michel Foucault, *De geschiedenis van de seksualiteit I: De wil tot weten*. (Uitgeverij SUN, Nijmegen 1984). Oorspronkelijk: Michel Foucault, *Histoire de la sexualité I: La volonté de savoir*. (Editions Gallimard, Parijs 1976)

3 Ik zal de tijdsindeling van Foucault aanhouden. Foucault onderscheidt in de geschiedenis een drietal epistèmes. Eerst is er de Renaissance (tot 1650), dan de Klassieke tijd (1650-1800) die aanvangt bij René Descartes. Daarop volgt de Moderniteit (na 1800) die aanvangt bij Immanuel Kant. Foucault stelt dat deze epistèmes een eigen rationaliteit en vooronderstellingen kennen. De moderniteit kenmerkt zich door het gegeven dat het subject niet meer funderend is, maar een speelbal wordt van machten. Een epistème kenmerkt zich door een aparte grondstructuur in het denken. Zie: Michel Foucault, *De woorden en de dingen*. Een archeologie van de menswetenschappen (1966) Amsterdam, 2006, p. 453 en pp. 455-460.

komen. Maar werkt dit steeds vrijere spreken en deze toenemende aandacht voor seksualiteit wel emanciperend en bevrijdend?

Definitie

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is het belangrijk om een definitie van emancipatie te hebben. Emancipatie is geen eenduidig begrip. Door de geschiedenis heen zien we dat emancipatie enerzijds pogingen tot zelfverwezenlijking en anderzijds de bevrijding van onderdrukking aanduidt. Hoewel deze twee aspecten met elkaar te maken hebben (bevrijding van onderdrukking lijkt een mogelijkheidsvoorwaarde voor zelfverwezenlijking), zouden we kunnen stellen dat het toch gaat om twee verschillende vormen van vrijheid: positieve en negatieve vrijheid.⁴

De wortels van het begrip ‘emancipatie’ (*ex manu capere*, letterlijk: uit de hand nemen) liggen in het Latijnse recht. Het begrip had betrekking op de onafhankelijkheid van de vader, waardoor een zoon over zijn eigen geld kon beschikken.⁵ Vanaf de achttiende eeuw, en in lijn met het liberalistische gedachtegoed, spreken we nu eerder over emancipatie als de vrijheid om je te ontwikkelen naar je eigen maatstaven. Zelfbevrijding komt boven gelijkheid te staan.

Om beide elementen van emancipatie in de definitie te kunnen incorporeren lijkt me de definitie van Karl Marx het beste: “een bevrijding van het subject uit de omstandigheden die de zelfverwerkelijking belemmeren”⁶. Deze omstandigheden zijn dus niet alleen juridisch van aard (gelijkheid volgens de wet), maar ook sociaal en cultureel (het gedachtegoed van anderen kan jouw zelfverwerkelijking belemmeren). Deze definitie kies ik, omdat omtrent de seksualiteit duidelijk is dat er steeds meer emancipatie volgens de wet is, maar het de vraag is of mensen met een andere vorm

⁴ Positieve vrijheid hangt samen met zelfverwezenlijking. Het is ‘meester over jezelf zijn’. Negatieve vrijheid kan worden omschreven als de afwezigheid van dwang, ofwel onderdrukking. Zie: Isaiah Berlin, *Two Concepts of Liberty*. (Oxford University Press, Oxford 1958)

⁵ Harry Willemsen & Peter de Wind (Red.), *Woordenboek filosofie, geheel herziene en aangevulde uitgave* (Antwerpen en Apeldoorn, Garant 2015), p. 166.

⁶ Harry Willemsen & Peter de Wind (Red.), *Woordenboek filosofie, geheel herziene en aangevulde uitgave* (Antwerpen en Apeldoorn, Garant 2015), p. 166.

van seksualiteit wel de vrijheid en mogelijkheid voelen tot volledige zelfverwerkelijking. Ik kies deze definitie dus vanwege de combinatie van juridische en sociaal-culturele belemmeringen. Met deze tweevoudige definitie zal ik de mogelijke bevrijding in het openlijk spreken over seksualiteit analyseren.

*De Geschiedenis van de seksualiteit*⁷ stamt uit de jaren zeventig van de vorige eeuw. In de tijd erna zijn er continuïteiten aan te wijzen, maar er is ook veel veranderd. Ik zou in deze thesis willen analyseren wat er sinds de jaren zeventig hetzelfde is gebleven, en wat veranderd is. Geldt de hypothese van Foucault nog steeds voor deze tijd, nog sterker voor deze tijd, of heeft Foucault ongelijk en is er echt een emancipatie van een veronderstelde onderdrukking in gang gezet? Mijn hypothese is dat de hypothese van Foucault nog sterker geldt voor onze tijd. In de huidige maatschappij is er een steeds grotere vrijheid omtrent (het spreken over) seksualiteit. Deze vrijheid zorgt niet voor emancipatie of bevrijding. Het tegenovergestelde wordt bewerkstelligd. Mijn hypothese is dus dat de laatste zin van *De wil tot weten*: "Ironie van dit dispositief: het brengt ons in de waan dat het gaat om onze 'bevrijding'⁸", sterker geldt in de huidige tijd.

Aanpak

In dit *eerste en inleidende hoofdstuk* heb ik een introductie tot het onderwerp, de hypothese van Foucault, en mijn hypothese gegeven. Ik zal verder gaan met de analyse van het boek vanuit mijn hypothese. Ik zal vooral ingaan op de claim die Foucault eerst verwerpt, namelijk de *onderdrukkingshypothese*, om daarna het alternatief ervoor in de plaats te stellen. Ik zal kijken hoe hij dit in argumentatieve stappen bewerkstelligt.

In het *tweede hoofdstuk* zal ik nader ingaan op de hypothese die Foucault verwerpt, namelijk dat de seksualiteit in de moderniteit het voorwerp van onderdrukking is. Hij geeft verschillende argumenten waarom we de seksualiteit en de daarmee gepaard

⁷ Michel Foucault opende in 1976 zijn meerdelige *Geschiedenis van de Seksualiteit* met zijn eerste deel: *De Wil tot weten*. Dit was dus nog redelijk kort na de seksuele revolutie.

⁸ Michel Foucault, *De Geschiedenis van de Seksualiteit I: De Wil tot Weten*. (Uitgeverij SUN, Nijmegen 1984), p. 157.

gaande macht niet louter in termen van onderdrukking kunnen analyseren. Hij geeft hier een kritiek op de geschiedschrijving omtrent het fenomeen seksualiteit.

In het *derde hoofdstuk* zal ik met Foucault nagaan hoe vertogen omtrent de seksualiteit in de geschiedenis tot stand zijn gekomen. Hij geeft hier een afwijkende historische analyse aangaande seksualiteit. Hij ziet geen onderdrukking in de geschiedenis, maar juist een aanzet tot spreken over seksualiteit. De macht versplintert hier door de intreding van vele instanties en de wetenschap.

In het *vierde hoofdstuk* zal ik verder aandacht besteden aan wat het *waarheidsspel* inhoudt en daarmee inzoomen op de relatie tussen weten, vertoog en seksualiteit: waarom willen we zo graag 'waarheid' spreken over seksualiteit? Hoe ontstaat er een vertoog omtrent seksualiteit, en wat kan dit vertoog allemaal doen? Vervolgens zal ik pogen de relatie tussen *weten, macht en seksualiteit* verder uit te diepen. Hoe wordt er middels een vertoog over seks macht uitgeoefend? Waar bevindt deze macht zich? Heeft deze wel een plaats? En hoe werkt dit? Ook hier zal ik weer pogen te kijken wat de vorm van macht is in de eenentwintigste eeuw: is macht meer versplinterd, wordt deze meer zichtbaar of juist minder? Kunnen we spreken van een verschuiving van de 'plaats' van macht?

In het *vijfde en laatste hoofdstuk*, en tevens mijn conclusie, beoordeel ik of de hypothese van Foucault nog plausibel, of misschien wel meer plausibel, is in de huidige tijd. Als laatste wil ik een gooi doen naar mogelijke manieren om wel tot meer vrijheid en emancipatie te komen voor alle vormen van seksualiteit. Ik zal hier de *Queer Theory*⁹ behandelen. Mede hierdoor zal ik concluderen dat zijn hypothese nog meer waar is voor onze tijd. Hoe wordt door het spreken over seksualiteit het tegenovergestelde bewerkstelligd? Hoewel er steeds meer emancipatie en gelijkheid volgens de wet is, ontstaat er toch een norm door het vrije spreken en zo wordt er een bepaald subject en een bepaalde seksuele identiteit geproduceerd. Deze norm wordt misschien wel sterker door aandacht te geven aan afwijkende vormen van

⁹ De Queer Theory hangt nauw samen met het differentiedenken (denken vanuit het verschil in plaats vanuit identiteiten) en ontstond in de Verenigde Staten. Deze theorie valt het seksuele essentialisme aan. Bijvoorbeeld wordt, door Judith Butler, zowel 'gender' als 'seks' gezien als een talige en maatschappelijke constructie en niet als een ontologisch of biologisch verschil. Het is performatief. Zie: Judith Butler, *Bodies That Matter*, (1993) Routledge New York, pp. 1-23

seksualiteit, omdat deze de 'normale' seksualiteit constitueren. Als laatste zal ik een poging doen om te bedenken waar de bevrijding dan wel in zou kunnen liggen.

Context

De *Wil tot weten* moet worden gelezen in het licht van Foucaults eerdere onderzoeken. Zo borduurt het werk voort op zijn grote onderzoekproject, namelijk het ontstaan van het westerse subject. Deze beschouwt zichzelf als een vrij individu, maar in werkelijkheid is het subject niet funderend. Het subject wordt een speelbal van machten in de moderniteit. Machten creëren een bepaalde subjectiviteit, waar individuen zich naar voegen. Ze nemen deze subjectiviteit op zich en verzetten zich tegelijkertijd ertegen. Deze macht werkt niet onderdrukkend, zoals ook de seksualiteit niet onderdrukt wordt, maar deze werkt disciplinerend en productief.

Hier wordt duidelijk dat *De geschiedenis van de seksualiteit* in hetzelfde licht gezien moet worden als *Discipline, toezicht en straf*¹⁰. Foucault wil de plekken aanwijzen waar het subject ontstaat. Hij wil zo de relatie in kaart brengen tussen *vertoog* en *subjectiviteit*, in dit geval seksuele subjectiviteit. Het subject wordt een *vertoogeffect*. Je gaat je ook herkennen in een *vertoog*¹¹ en wordt er door herkend. Je deelt de vooronderstellingen van het *vertoog* en dit bevestig je en expliciteer je in je gedrag en communicatie. Juist in de aanzet over seksualiteit te spreken worden we geprikkeld een *vertoog* over onszelf en anderen te vormen.

¹⁰ Michel Foucault, *Discipline, toezicht en straf: De geboorte van de gevangenis*. (Historische Uitgeverij Groningen, Groningen 1989). Oorspronkelijk: Michel Foucault, *Surveiller et punir: Naissance de la prison* (Gallimard, 1975)

¹¹ *Vertoog*: Letterlijk: een uiteen- of door- (*dis*) lopen (*cours*). Discursiviteit is een kenmerk van het denken dat zich uiteenzet in een systematische en samenhangende aaneenrijging van betekenselementen van een ware uitspraak. Het geheel van al deze ware uitspraken vormt het discours dat het weten en de daarop geënte kennis van een bepaalde periode reguleert (*episteme*). Michel Foucault, *De woorden en de dingen. Een archeologie van de menswetenschappen* [1966] Amsterdam, 2006, p. 455-460

2. De onderdrukkingshypothese

De veronderstelde ‘vrijheid’¹² in het spreken over seksualiteit is in de geschiedenis wel anders geweest. Lang zouden mensen een preuts victoriaans regime te verduren hebben gehad. Vóór de zeventiende eeuw zou er nog vrijheid heersen: de dingen werden bij hun naam genoemd en er was tolerantie. Maar onder invloed van het victoriaanse regime is deze vrijheid verdwenen. De seksualiteit plaatst zich binnenshuis en draait louter nog om voortplanting. Een stilte gaat heersen rond de seksualiteit en de *norm* wordt het wettige echtpaar. Deze belichaamt de *waarheid* omtrent seksualiteit. Er is nog maar één plek voor de seksualiteit: de ouderlijke slaapkamer. Alles wat niet in dienst van de voortplanting staat wordt uit het huis geweerd, en even belangrijk: uit de *taal*.

Het belangrijkste van deze *onderdrukking* is dat ze functioneert als veroordeling om de seksualiteit te laten verdwijnen, als gebod om erover te zwijgen en als bevestiging dat ze niet bestaat. Er is niets te zien en er valt niets over te weten. Als er dan toch plaatsen moeten zijn voor ‘illegitieme’ seksuele praktijken dan zijn dit het bordeel en de kliniek. Dit worden de oorden van tolerantie. In de moderniteit – vanaf ongeveer 1800 - zijn we nog nauwelijks bevrijd van deze omgang met seksualiteit.

Bij Freud zien we mogelijk een omslagpunt, want in de psychoanalyse wordt seksualiteit belangrijk om over te spreken. Echter, wanneer seksualiteit als object van onderdrukking wordt uitgelegd, en wanneer het spreken over seksualiteit in termen van onderdrukking sinds het klassieke tijdperk de manier is waarop *macht*, *weten en seksualiteit* verbonden zijn, dan zal de bevrijding liggen in het opheffen van verboden en de totstandkoming van nieuwe vormen van machtsmechanismen. Zulke resultaten kan men niet verwachten van het medisch en psychoanalytisch handelen van Freud, omdat bij Freud de seksualiteit alles behalve in termen van onderdrukking door de geschiedenis heen wordt geanalyseerd. Bevrijding ligt in ieder geval niet in

¹² Vrijheid is hier vooral negatieve vrijheid (wanneer we seksualiteit uitleggen in termen van onderdrukking). Het is het vrij zijn van onderdrukking. Negatieve vrijheid wil zeggen: de afwezigheid van dwang door andere mensen, of in dit geval instanties. Zie: Isaiah Berlin, *Twee opvattingen van vrijheid*. (Uitgeverij Boom, Amsterdam 2010). Oorspronkelijk: Isaiah Berlin, *Two Concepts of Liberty*. (Oxford University Press, Oxford 1958)

de normaliserende werking van de psychoanalyse met haar 'wetenschap' van de seks. Deze creëert zelf als instantie een waarheid.

Dit vertoog van onderdrukking blijft het goed doen, zo stelt Foucault¹³, zoals ook het vertoog over de toenemende emancipatie na de seksuele revolutie het goed blijft doen. Dit vertoog is het meest aannemelijke en 'makkelijkste', omdat we de verschijnselen hiervan aan de oppervlakte kunnen waarnemen. Het begin van die onderdrukking in de zeventiende eeuw valt samen met het floreren van het kapitalisme. Seks kwam ten dienste te staan van de arbeidskracht, ofwel het voortbrengen van arbeidskrachten. Seksuele vormen die dit niet ten goede kwamen waren onwenselijk. De seks en haar werkingen zijn lastig te ontcijferen, terwijl de onderdrukking ervan makkelijk aan te wijzen is. Het lijkt makkelijker om de seks zo te verklaren, dan deze nauwkeuriger historisch te beschrijven.

Er is nog een andere reden die het aantrekkelijk maakt om de relatie tussen seks en macht te definiëren als onderdrukking. Deze noemt Foucault de *sprekerswinst*. Als de seks wordt onderdrukt, dan onttrek je je aan de macht door erover te spreken. Je loopt op je toekomstige vrijheid vooruit en valt de gevestigde status quo aan. Je wilt laten zien hoe liberaal, ruimdenkend en tolerant je bent. Vandaar dat er vandaag de dag zo ernstig over seksualiteit gesproken wordt. We spreken er nog steeds over alsof we de gevestigde orde uitdagen, alsof we net wat vrijer omspringen met de seksuele realiteit. Men spreekt de waarheid wanneer men zijn stem verheft tegen de machten.

Foucault wil niet onderzoeken of, en waarom we wel of niet worden onderdrukt, maar waarom we graag beweren dat we onderdrukt worden. Hoe zijn we ertoe gekomen te beweren dat de seks wordt ontkend en weggestopt? Waarom heeft men seks en onderdrukking met elkaar verbonden? Bij de onderdrukkingshypothese stelt Foucault een drietal vragen. Is deze onderdrukking historisch een uitgemaakte zaak? Werkt de macht onderdrukkend (repressief), of juist productief? Bestaat er een breuk tussen het tijdperk van de onderdrukking en de kritische analyse van onderdrukking?

¹³ Michel Foucault, *De geschiedenis van de seksualiteit I: De wil tot weten*. (Uitgeverij SUN, Nijmegen 1984), p.11.

Foucault wil niet laten zien dat de onderdrukkingshypothese simpelweg onwaar is, maar dat deze behoort tot slechts een vertoog omtrent de geschiedenis van de seksualiteit. Het is niet het voornaamste bestanddeel op grond waarvan men de geschiedenis van de seksualiteit zou kunnen schrijven. Foucault wil verder kijken naar wat er allemaal werd gezegd over seksualiteit. Naar de verschillende vertogen en de verbindingen ertussen. Wie spreken er over seksualiteit en op welke plaatsen geschiedt dit, binnen welke instituties? Hoe wordt het omgezet tot vertoog? Dit is precies wat ik later ook zal pogen te doen voor onze tijd: mij niet zo zeer op de seks zelf concentreren, maar op de manier van spreken erover.

Tegenover de onderdrukkingshypothese stelt Foucault dat de 'omvorming van seks tot vertoog' vanaf het einde van de zestiende eeuw *geen* proces van onderdrukking heeft doorgemaakt. Het spreken over seks is daarentegen aan een mechanisme van *prikkeling*¹⁴ onderworpen: prikkeling om 'vrij' over seks te spreken. De wil tot weten heeft er hardnekkig naar gestreefd een wetenschap van de seksualiteit in het leven te roepen, want kennis gaat gepaard met macht.

¹⁴ Door verschillende instanties worden we aangezet om over seksualiteit te spreken. Dit begon al bij de biecht in de kerk. De kerk wilde hiermee invloed uitoefenen en controle bereiken. Later werd dit op de bank bij Freud. Nu zien we het terug in bijvoorbeeld seksuele voorlichting al vanaf jonge leeftijd. Ook hier zijn controle en macht aanwezig.

3. De totstandkoming van vertogen

De prikkeling tot vertogen en een explosie van vertogen

De afgelopen eeuwen moeten anders worden opgevat en geanalyseerd dan louter in termen van onderdrukking, namelijk als een explosie van vertogen die losbarsten rondom de seks. Dat is hoe Foucault het ziet. De vertogen omtrent de seks hebben zich vermenigvuldigd. Ze zijn exponentieel toegenomen. Dit is gebeurd op het werkingsveld van de *macht* zelf. Instanties prikkelen de mensen om steeds meer over seksualiteit te spreken. Bijvoorbeeld in de biecht werd steeds meer waarde toegekend aan seks als zonde, waardoor deze nauwkeuriger werd bevraagd. Juist omdat het een zonde is, en daarmee het karakter krijgt van een taboe, wordt enerzijds de taal bijgeschaafd, maar anderzijds neemt de omvang van de betekenis van seks toe. De seks mag slechts nog voorzichtig bij de naam worden genoemd, maar door de ondervraging moeten alle aspecten, verbanden en werkingen tot in de fijnste vertakkingen aan het licht komen. Alles moet gezegd worden, in kaart gebracht worden, zo gedetailleerd en uitgebreid mogelijk.

Hier zien we voor het eerst een gebod, een vorm van dwang. Maar dit is geen onderdrukking. Het is juist een gebod zich uit te spreken over alles dat enige verwantschap met de seks bezit: niet alleen handelingen, maar ook gedachten. Hier wordt de seks in vertoog omgezet. Ze komt in de greep van de taal. Nadat ze naar het niveau van de taal is gebracht, ofwel omgezet is in vertoog, kunnen instanties haar in de greep krijgen en macht erover uitoefenen. Men moest nu zondige seksuele daden (want deze waren aards en leidden ons af van de bezinning op het eeuwige leven) opbiechten en alle begeerten kunnen benoemen om er vergeving voor te kunnen krijgen. Alle begeerten, de gehele menselijke natuur, moesten kunnen worden omgezet in vertoog.

Wat over de seks gezegd kon worden is verruimd en het vertoog is op de seks aangesloten. De seks gecensureerd? Onderdrukt? We zien juist dat de instanties een apparaat hebben geïnstalleerd om een steeds groter aantal vertogen omtrent de seks te produceren, die binnen de seks zelf gingen functioneren.

“Over seks moet gesproken worden, moet in alle openbaarheid gesproken worden”.¹⁵ Er moet over gesproken worden als over een zaak die moet worden beheerd en opgenomen in een systeem van doelmatigheid. De seks wordt zo onder de hoede gesteld van analytische vertogen en methoden van beheersing. In de loop van de achttiende eeuw wordt de seks een aangelegenheid van de ‘politie’.¹⁶ Met dit begrip bedoelt Foucault niet de politie zoals wij die nu kennen, dus geen letterlijke wethandhaving. Het doel van de politie is het vermogen van de staat te bevorderen, niet alleen het vermogen in goederen, maar ook juist de vermogens: de bekwaamheden van de mensen. De mens moet door de politie genormaliseerd worden. Dit doel kan de politie niet realiseren zonder het in kaart brengen van de *bevolking*. De seksualiteit is belangrijk voor het vermogen van de mens om nuttig te zijn voor de staat. Daarom moet de seksualiteit in kaart gebracht worden.

Er is dus een noodzaak om de seks te reguleren. Niet door een verbod, maar door nuttige en openbare vertogen. De ‘bevolking’ verschijnt in de achttiende eeuw als abstractie ten tonele. Deze bevolking wordt een economische en politieke zaak. Deze wordt arbeidskracht en arbeidsvermogen. De bevolking moest in kaart worden gebracht, zoals geboortecijfer, inkomen en gezondheid.¹⁷ De kern van deze bevolkingszaak vormt natuurlijk de seks: het geboortecijfer moet geanalyseerd en waar mogelijk gereguleerd worden, maar ook vruchtbaarheid en de frequentie van seksuele relaties. Er heerste een geloof in beheersbaarheid, niet alleen van de

¹⁵ Michel Foucault, *De geschiedenis van de seksualiteit I: De wil tot weten*. (Uitgeverij SUN, Nijmegen 1984), p.28.

¹⁶ Michel Foucault, *De Geschiedenis van de seksualiteit I: De wil tot weten*. (Uitgeverij SUN, Nijmegen 1984), p.28.

¹⁷ Zo kende Duitsland in de achttiende eeuw een medische politie, die de volksgezondheid in kaart bracht. De bevolking werd als object onderzocht en op nut beoordeeld. Foucault stelt dat de politie niet zo zeer de wet handhaaft, maar vooral een normaliserende werking heeft. De politie corrigeert de kleinste abnormale gedragingen. Zo is dit een institutie van sociale regulering. Foucault spreekt over het concept ‘biopolitiek’ als een moderne machtsvorm die door populatiecontrole betrekking heeft op het leven zelf. De term verschijnt voor het eerst in een lezing van Foucault getiteld *La naissance de la médecine sociale* die hij in oktober 1974 geeft op de universiteit in Rio de Janeiro. Zie: Marc Schuilenburg en Sjoerd van Tuinen, *Michel Foucault: biopolitiek en bestuurlijkheid, Krisis. Tijdschrift voor actuele filosofie*, nr. 3, 2009, pp. 1-5.

natuur, maar ook van de nieuwe 'bevolking'. Hoe ieder van zijn seks gebruikt maakt is relevant voor de staat.

Het seksuele handelen van burgers wordt object van analyse en doelwit van regulering. Er wordt een heel net van waarnemingen over de seks gespannen zodat deze statistisch in kaart kan worden gebracht. Hierdoor kan er verder worden gegaan dan de traditionele methoden (biecht) om de seksualiteit te beïnvloeden, denk aan belastingmaatregelen, kinderbijslag en het wel of niet geven van seksuele voorlichting en voorbehoedsmiddelen aan bepaalde sociale klassen. De staat moet weten hoe het is gesteld met de seks van haar burgers. De staat gaat de burger zelf in staat stellen zijn seks te controleren. Zo is de seks de inzet geworden van een spel tussen staat en individu. Een heel scala aan vertogen, wetenschappen, analyses en voorschriften heeft de seks inmiddels bezet.

Ook over seks van kinderen wordt nu gesproken. De algemene indruk is dat er in onderwijsinstellingen in de achttiende eeuw niet over seks werd gesproken. Dit is misschien waar wanneer we het louter hebben over expliciet spreken, maar wanneer je kijkt naar de interne organisatie impliceert deze dat juist alles om seks draait. Denk hier aan de indeling van slaapzalen en het toezicht op het gaan slapen. Alles is ingericht aangaande de seksualiteit. In de loop van de achttiende eeuw wordt de seks van de scholier een probleem. Artsen wenden zich tot scholen en rond de scholier en de seks schiet een hele literatuur uit de grond met voorschriften en medische adviezen. Het vertoog is nu expliciet aanwezig in de taal. Dit gaat vervolgens ook in de klas gebeuren. Kinderen worden biologisch onderwezen over seksualiteit en voortplanting.

Er zijn nog vele andere bronnen van vertoogproductie aan te wijzen rond deze tijd, zoals de geneeskunde en de psychiatrie. Ook het juridische apparaat bekommerde zich om seksuele 'misdrijven' en constitueerde zo wat binnen het vertoog wel en niet geaccepteerd is. Een seksuele 'misstap' is niet alleen meer het voorwerp van collectieve onverdraagzaamheid, maar wordt voorwerp van een gerechtelijk optreden, een medisch ingrijpen, een klinisch onderzoek en een uitgebreid theoretisch onderzoek met een gepubliceerd rapport tot gevolg. Hierdoor komt er

juist meer prikkeling erover te spreken, waardoor de seks nog meer omgezet wordt in vertoog. Overal is seks aanwezig.

In de wetenschap gaat men de anatomie van de mens onderzoeken, de schedel meten, de hersenen bekijken, om de oorzaken van seksueel gedrag te achterhalen. De westerse mens wil maar al te graag alles *weten* over de seksualiteit. Wel duidelijk is dat de seks in ieder geval iets is geworden dat gezegd moet worden, en wel tot op de laatste letter, in de kleinste details. Overal zijn prikkelingen tot praten aangebracht en methoden om te observeren, te ondervragen en te formuleren vastgelegd. We spreken misschien sinds de achttiende eeuw wel meer over seks dan over wat dan ook. We hebben het dan wel specifiek over de westerse cultuur. Deze maatschappij zou wel eens de meest spraakzame en nieuwsgierige kunnen zijn, want we willen steeds meer weten over de seks. Het is nooit genoeg.

Het gaat nooit om een enkel vertoog over de seks, maar een veelvoud van vertogen. Waar in de Middeleeuwen het vertoog meer eenvormig was: seks als zonde binnen de religie, viel in de achttiende eeuw deze eenheid uiteen in een explosie en vermenigvuldiging van vertoogsvormen in de pedagogie, psychologie, demografie, biologie, geneeskunde, ethiek en politiek. Het vertoog heeft zich op meerdere plekken geïnstalleerd en de vormen zijn divers.

De productie van perversies

Een mogelijke tegenwerping tegen de hypothese van Foucault is dat juist de omzetting tot vertoog ervoor heeft gezorgd dat afwijkende vormen van seksualiteit worden onderdrukt. Staat deze explosie van vertogen niet juist ten dienste van de onderdrukking? We zien namelijk voor een deel een totstandkoming van een gruwelvocabulaire, waardoor perverse seksvormen de kop in worden gedrukt, en waardoor de macht bevolkingsgroei, reproductie en arbeidskracht veilig stelt.

Foucault stelt dat macht te versplinterd is om deze onderdrukking te kunnen bewerkstellen, en dat macht anders werkt. Tot het einde van de achttiende eeuw werd wat geoorloofd en ongeoorloofd is nog bepaald door de kerk en de wet. De seks werd nog niet in al haar vormen in detail beschreven, maar er was simpelweg

het huwelijkse (het geoorloofde), en alles wat daarbuiten viel (het ongeoorloofde, het perverse, het tegennatuurlijke en onwettelijke).

Door de *vertoogexplosie* aan het einde van de achttiende eeuw verandert dit drastisch. Heteroseksuele monogamie blijft weliswaar de norm, maar er wordt steeds minder over gesproken. Het 'andere' wordt steeds meer in kaart gebracht. Ook wordt de seksualiteit van kinderen, dwazen en misdadigers ondervraagd.¹⁸ Deze figuren treden vanaf dat moment naar voren. Nieuwe vormen van seksualiteit treden op. Deze zijn niet slechts een *antithese* van het natuurlijke, maar krijgen een eigen autonomie. Het domein van het andere verliest haar eenheid. Er tekent zich een wereld van perversies af. Maar leidt deze toenemende aandacht voor afwijkende vormen van seksualiteit tot een verslapping van de regel of juist tot een strenger regime? Enerzijds zien we dan inderdaad een verslapping van de kerkelijke macht, maar anderzijds ook een versterking van de wetenschappelijke macht: de geneeskunde creëert controle-instanties en toezichtmechanismen. Foucault stelt dat de machtsfunctie die hier wordt uitgeoefend niet die van het simpele verbod is, maar dat het gaat om een andere werking: het gebod erover te spreken.

Ten eerste zien we dat de tactiek niet hetzelfde is: het gaat niet om eliminatie, maar om toezicht. Ouders moesten waakzaam blijven aangaande hun kinderen. Er komt een besef dat eliminatie niet altijd mogelijk was. Het toezicht richt zich op indamming: het mag niet zichtbaar worden voor de buitenwereld.

Ten tweede zien we een *incorporatie van perversies*. Een homoseksueel is nu een persoon geworden. Hij ontsnapt niet meer aan zijn of haar afwijkende seksualiteit, maar valt ermee samen. Niets van alles wat hij is, ontsnapt aan zijn seksualiteit. Het is de grondslag van al zijn handelingen geworden. Een afwijkende seksualiteit is geen *contingente* eigenschap, zoals bij de 'normale' vorm van seksualiteit, maar is nu een essentiële, constituerende eigenschap. Bij een afwijkende seksuele vorm bepaalt de seksualiteit de volledige identiteit van deze persoon. Bij een 'normale'

¹⁸ Michel Foucault, *De geschiedenis van de seksualiteit I: De wil tot weten*. (Uitgeverij SUN, Nijmegen 1984), p.41.

seksualiteit is deze seksualiteit niet wat de identiteit van de persoon uitmaakt, maar is het slechts een bijkomstige eigenschap.

De homoseksueel is een soort geworden. Alle afwijkende vormen van seksualiteit worden benoemd en biologisch, bijna als insecten, geassocieerd. Op dit punt zal ik in het vijfde hoofdstuk terugkomen, wanneer ik het ontstaan van seksuele subjectiviteit zal analyseren in de huidige tijd.

Ten derde zien we dat de macht heel nabij is. De aanwezigheid uit zich in onderzoeken en waarnemingen. Het seksueel ongewone wordt gemedicaliseerd. Zo kan het worden weggestopt als kwetsuur, functiestoornis of zelfs ziekte. De macht die de seksualiteit voor haar rekening neemt komt dicht bij de mens te staan. Ze gaat letterlijk alle lichamen aanraken. De macht zit op de huid. De macht zegt niet simpel *nee* meer tegen onproductieve vormen van seksualiteit.

De burgerlijke maatschappij van de negentiende eeuw, en ook zeker onze huidige maatschappij, is een maatschappij waar de perversies schitteren. Deze worden openlijker door vertogen. De macht is veranderd. Deze heeft perversies niet willen indammen, maar er juist veel laten ontstaan. De macht heeft niet de gedaante van wet of verbod, maar gaat te werk dicht op het lichaam. Ze stelt geen grenzen, maar houdt zich bezig met alle uiteenlopende vormen. De toename van perversies is het *product* van de macht, omdat deze door de macht worden geconstitueerd, waarna ze worden geassocieerd, geïntensiveerd, en het seksuele subject ze vervolgens incorporeert. Zo zijn de perversies *ingepant*. De macht heeft kunnen doordringen tot seksuele gedragingen.

4. Waarheid achter de seks

Westerse waarheid en betekenis achter het spreken over de seksualiteit

De westerse mens is een dier van waarheid en betekenis. Dit is de laatste eeuwen zeker het geval geweest. De rationele westerse mens wil ook de seksualiteit rationeel benaderen, benoemen en inkaderen. Blijkbaar schuilt er een waarheid achter de seks en heeft deze een relevante betekenis. We hebben het weten achter de seks in de wetenschap geordend rondom een langzame toename van de vertrouwelijkheid om erover te spreken.

Wat doet dit westerse betekenismodel met de vrijheid omtrent seksualiteit? De *scientia sexualis* claimt een waarheid te spreken over seksualiteit mede door deze te medicaliseren. Wanneer we ons hierop richten en niet op het genot of de beleving van seks, dan is er in ieder geval een groot verlies van verbeelding en spontaniteit. De *scientia sexualis* giet de seksualiteit in wetenschappelijke vormen, terwijl de intensiteit en beleving van seksualiteit de wetenschap kunnen ontsnappen.

Foucault geeft een aantal manieren waarop we seksualiteit in een wetenschappelijke vorm gieten. Deze hangen alle samen met de psychoanalyse en het vrij laten spreken over seks op de bank van Freud. Ogenscheinlijk vrij. In werkelijkheid is er een dwang, of beter gezegd aanzet om zich 'vrij' uit te spreken. Over alle facetten. Er wordt voor elke seksuele handeling of gedachte een oorzaak geopperd door de psychoanalyticus. Er worden ontcijferbare symptomen in het veld gebracht. De associatie is niet zo vrij als men doet geloven. Geen ziekte of fysieke stoornis ontsnapt nog aan de seksualiteit. De seksualiteit wordt de oorzaak en waarheid achter alle gedragingen.

Er is duidelijk een heel apparaat in gang gezet om ware vertogen omtrent de seks te produceren. De seks moet in regels kunnen worden geformuleerd. Het Westen heeft een harde eis van waarheid opgeworpen. De vraag wat en wie wij als persoon zijn, en waar onze handelingen en gedachten uit voortkomen wordt louter aan de seks gesteld. Maar niet aan de seks als iets biologisch of iets dat te maken heeft met de verbeelding of het genot, maar we vragen het aan het logische vertoog omtrent de

seks. Het logische vertoog bestaat voor mensen bijvoorbeeld uit het binaire vertoog, zoals de tegenstelling tussen man en vrouw, geoorloofd en ongeoorloofd, en vlees en geest.¹⁹ We reduceren de seks tot een achterliggende logica, wat de vrijheid en puurheid van de seksualiteit alles behalve ten goede komt. De seks moet blijkbaar rationeel beschreven worden, terwijl seksualiteit de rationele kaders flink te buiten kan gaan.

Deze rationele beschrijving, benadering en inkadering van seksualiteit is in eerste instantie afkomstig uit de geschiedenis van het denken van de westerse mens. Het is niet alleen de seksualiteit die de westerse mens rationeel poogt te beschrijven. De westerse mens gelooft sinds de Verlichting dat met rationeel denken een goede maatschappij op te bouwen is. Niets wil de westerse mens aan de rationaliteit laten ontglippen. Ten tweede lijkt hier ook macht mee te spelen. Door het rationeel maken van seks, kunnen we het andere, het irrationele veroordelen, buitensluiten, of juist insluiten. Ook kunnen zo andere vormen worden genormaliseerd, zodat ze voor de maatschappij productiever worden. Dit inkaderen beperkt de vrijheid doordat mensen hun seksualiteit gaan meten aan deze rationele kaders, en zo nodig er op aanpassen. Zo worden er ook vormen van seksuele identiteit geproduceerd

Mensen gaan maar al te graag mee in het zich openlijk uitspreken over seksualiteit. Zij hebben zeker niet het idee dat dit wordt afgedwongen. En dat wordt het ook niet meer direct. Het ontstaan van een bepaald type weten over de seks moet niet worden geanalyseerd in termen van afdwingen om uit te spreken, ofwel onderdrukking, maar in termen van een macht, die altijd versplinterd is. Het woord 'macht' kan volgens Foucault tot veel misverstanden leiden.²⁰ Er is in ieder geval niet één enkele macht. De macht bevindt zich in het gehele maatschappelijke lichaam. Het is een veelheid van *krachtverhoudingen*. De macht komt van alle kanten; ze berust niet op de tweedeling tussen heersers en overheersers, maar bevindt zich in de fijnste vertakkingen van het maatschappelijk lichaam.

¹⁹ Michel Foucault, *De geschiedenis van de seksualiteit I: De wil tot weten*. (Uitgeverij SUN, Nijmegen 1984), p.80.

²⁰ Michel Foucault, *De geschiedenis van de seksualiteit I: De wil tot weten*. (Uitgeverij SUN, Nijmegen 1984), p.93.

Macht moet niet gezien en geanalyseerd worden als een eenduidige behoefte om een weten over de seks tot ontwikkeling te brengen. Er moet worden gekeken wat er in een bepaald type vertoog over de seks en de waarheid erachter wordt gezegd. Als we naar de meest directe en lokale machtsmechanismen kijken is er een goede analyse van de macht mogelijk en kunnen we ook zien wat er 'mis' gaat, wat we anders zouden kunnen doen en wat seksuele vrijheid wel ten goede komt. Het lokale discours analyseren dus.

5. Foucault in de eenentwintigste eeuw

De hypothese van Foucault in de huidige tijd

Hoe wordt via het spreken over seksualiteit het tegenovergestelde van emancipatie en toenemende vrijheid bewerkstelligd? Er lijkt steeds meer emancipatie en gelijkheid, wat ook zeker het geval is volgens de wet. Toch ontstaat er een bepaald subject en wordt er een bepaalde seksuele subjectiviteit geproduceerd, waardoor de definitie van emancipatie als zijnde zelfverwezenlijking in gevaar kan komen.

Een norm wordt aangaande seksualiteit bewerkstelligd door aandacht te geven aan andere vormen van seksualiteit, en te benadrukken dat deze afwijkend zijn en geëmancipeerd dienen te worden. Dit zien we steeds vaker terug in de media. Deze gecategoriseerde deviaties blijven de 'normale' seksualiteit constitueren, doordat er over afwijkende vormen van seksualiteit ook gesproken wordt als zijnde afwijkend van een bepaalde norm. In dit laatste hoofdstuk wil ik kijken waarom het spreken over seksualiteit heden ten dage niet emanciperend werkt. Ook zal ik een poging doen om te bedenken waar bevrijding mogelijk wel in zou kunnen liggen.

Het spreken over seksualiteit is alomtegenwoordig aanwezig heden ten dage. Niet alleen in het publieke domein, in de politiek, en in de filosofie is het een hot topic, maar we zien het vooral in de media terug. Recentelijk zien we dit vooral gebeuren in het televisieprogramma *Geslacht*, waarin de grens tussen man en vrouw wordt bevraagd, wordt onderzocht welke rol *gender* speelt in onze maatschappij, wordt beoordeeld of we wel toe zijn aan een derde gender, en wordt bevraagd waarom kinderen vanaf de basisschool het dichotome beeld man-vrouw krijgen ingeprent.

Een nuttig en emanciperend programma zou je op het eerste gezicht stellen. Tot op een bepaalde hoogte is dit zeker het geval. Het is een teken dat de blik op gender en geslacht aan het veranderen is en het dichotome vertoog aan het wankelen is. Toch kunnen we dit met Foucault ook op een andere manier duiden, zo zal later hopelijk duidelijk worden. We zien in ieder geval dat de mens en de media zelf de macht (als zijnde de aanzet om te spreken over seksualiteit) volledig geïnternaliseerd hebben en geen directe aanzet tot spreken over seksualiteit meer nodig hebben vanuit instanties.

De macht geïnternaliseerd

De plaats van de macht is in onze tijd verschoven van de instanties die de seks ondervragen naar de media en de mensen onder elkaar. Wat interessant is aan het programma *Geslacht* is dat het wordt gepresenteerd door de Rotterdamse Rianne van Dorst, geboren als hermafrodiet, die zichzelf ten doel stelt om taboes te doorbreken. In het programma benadrukt zij haar eigen seksualiteit. Het gevolg hiervan is dat wanneer er in programma's over 'afwijkende' seksualiteit wordt gesproken en deze wordt benadrukt, deze seksualiteit een wezenlijke eenheid gaat vormen met de persoon erachter. Een bepaalde vorm van seksualiteit wordt die persoon en valt ermee samen.

Bij een afwijkende vorm van seksualiteit, wordt de seksualiteit door het spreken erover een essentiële eigenschap, waar dit bij de normale heteroseksueel een contingentie, als in bijkomstige en niet wezenlijke, eigenschap is. Seksualiteit gaat het wezen van de persoon constitueren. Ook Foucault ziet dit wanneer de 'eerste' homoseksueel op het podium verschijnt. Hij stelt: *"deze nieuwe drijfjacht op perifere vormen van seksualiteit brengt een incorporatie van perversies en een nieuwe specificatie van de individuen met zich mee"*.²¹ Hij zegt dat de homoseksueel van de negentiende eeuw een persoon is geworden. Niets van alles wat hij is, ontsnapt aan zijn seksualiteit. Zij vormt een wezenlijke eenheid met hem. Dit zien we duidelijk terug in hedendaagse 'andere' vormen van seksualiteit, wanneer we over afwijkende vormen van seksualiteit spreken. We zien en benoemen eerst de seksualiteit en daarna pas de persoon.

Dit is oneerlijk en beïnvloedt de emancipatie van afwijkende vormen van seksualiteit, omdat personen zich verplicht voelen zich weg te zetten als zijnde hun seksualiteit. Waarom achten we seksualiteit zo relevant als dit een afwijkende vorm is, en gaan vaak daardoor een persoon anders zien? Het is in ieder geval duidelijk dat seksualiteit een publieke zaak is heden ten dage. Macht is door de mens geïnternaliseerd en wij achten seksualiteit een relevante en publieke zaak, om welke redenen dan ook. Bekende mensen worden geacht zich uit te spreken als zij homoseksueel zijn, en als dit het geval is staan de weekbladen en roddelkranten er vol mee. Waar eerst de kerk, daarna de wetenschap en de gezondheidszorg de

²¹ Michel Foucault, *Geschiedenis van de seksualiteit 1: De wil tot weten*, p.45

seksualiteit in kaart wilde brengen, willen we dit nu al te graag zelf doen. De hypothese van Foucault geldt op dit gebied sterker voor onze tijd. Emancipatie kan niet gezien worden als het los breken van bepaalde machten. Wij zijn zo seksueel gesubjectieerd dat we de macht tot aanzetten tot spreken zelf hebben geïncorporeerd. We moeten dus vrij komen van onszelf, of in ieder geval ons denken omtrent seksualiteit om ware zelfverwezenlijking te kunnen bereiken.

Wat kunnen we doen om meer richting emancipatie te gaan?

De 'oplossing' die als eerste in mij opkwam leek op het eerste gezicht plausibel, maar bleek later te kort door de bocht. Wat als de seksualiteit minder publiekelijk relevant zou worden geacht? Wat als we de seksualiteit meer zouden beschouwen als een privézaak, en we er simpelweg niet meer zo in geïnteresseerd zouden zijn, deze minder zouden bevragen en er minder over zouden spreken? Veel problemen lijken dan als sneeuw voor de zon te verdwijnen.

Echter, ten eerste lijkt dit onmogelijk te bewerkstelligen. Seksualiteit zit diep verankerd in de mens. We zien het als een inherent en waardevol onderdeel van onze identiteit. Ten tweede verliezen we hier ook iets mee, misschien zelfs meer dan we er mee winnen. Geheimhouding en acceptatie van geheimhouding leidt ertoe dat een deel van personen verloren gaat in het publieke domein. Een mooi deel. Seksualiteit vormt je identiteit, zeker voor jezelf, en daardoor verlies je als persoon een deel van jouw verhaal wanneer je er niet meer over spreekt. Seksualiteit kan juist iets zijn dat je met mensen wilt delen, omdat dit een intrinsiek onderdeel van jezelf is.

In dit laatste deel wil ik een aantal andere mogelijkheden voorleggen en behandelen. De eerste mogelijkheid is een vrijere omgang met dichotomieën. Ten tweede moeten we kijken naar andere culturen om ons de contingentie van ons beeld op bijvoorbeeld gender te realiseren.

We moeten niet geloven dat we plots kunnen ontsnappen aan hoe er over seksualiteit gesproken wordt. Een omslag in het denken en spreken over seksualiteit zal niet plots geschieden, maar een langdurige exercitie zijn. We moeten niet proberen te ontsnappen aan het huidige vertoog, maar met zijn allen proberen te bewegen richting een nieuw vertoog. Er dient dus geen echte seksuele revolutie

plaats te vinden. Omslagen in het denken en spreken kosten tijd. De eerste tekenen van langzamere veranderingen in het denken en spreken over seksualiteit zien we al: het pleiten in de filosofie voor een vrijere omgang met, of misschien wel een afschaffing van het denken in dichotomieën. Dit gebeurt niet alleen al aangaande de dichotomie man vrouw, maar met vele andere, zoals mens en techniek, subject en object.²² Dit is het *eerste* punt dat ik wil behandelen aangaande de mogelijkheid tot emancipatie.

Het denken in binaire opposities, ofwel dichotomieën, lijkt inherent aan het westerse denken. Helaas kan dit denken in dichotomieën voor groepen mensen een vrijheid beperkende werking hebben: alle mensen die niet in het hokje man of vrouw te plaatsen zijn willen we toch categoriseren. We zijn echter gedisciplineerd hierin te denken en delen daardoor vele vooronderstellingen, zoals dat man-vrouw een natuurlijk gegeven is, waar we niet aan mogen komen. Het is voor ons een makkelijke manier om greep op de werkelijkheid te krijgen, maar diversiteit gaat erin verloren.

Wanneer zich iets voordoet wat hier niet aan beantwoordt, dan krijgen we hier een *unheimlich* gevoel van; alsof er een *natuurlijke orde* wordt doorbroken. We voelen een bepaalde vervuiling op het ontologisch vlak en een schending op het morele.²³ Iets wat niet voldoet aan een fundamentele onderscheiding is een taboe waar we per definitie liever niet over spreken. Om het een plek te kunnen geven creëren we een nieuwe dichotomie, zoals *wel* en *niet* beantwoordend aan de tegenstelling man-vrouw. Toch zien we dat er veel aandacht aan wordt besteed, maar niet altijd om de juiste redenen, of met de juiste gevolgen. omdat de seks nog steeds wordt beschouwd als een diepe waarheid in onszelf.

Foucault zou zeggen dat we deze fundamentele tegenstelling niet in de werkelijkheid vinden, maar deze zelf construeren. Door er op deze manier over te spreken (man en

²² Dit gebeurde in de wetenschapsfilosofie en de techniekfilosofie bijvoorbeeld door Bruno Latour in zijn werk *Wij zijn nooit modern geweest*. (Uitgeverij Boom, Amsterdam 2016). Oorspronkelijk: *Nous n'avons jamais été modernes*. (Editions La Découverte, Parijs, 1991)

²³ Jos de Mul, *De domesticatie van het noodlot*. (Uitgeverij Klement, Kampen 2006) pp. 121-122

vrouw), ertoe aangezet of niet, creëren we de oppositie ook in de werkelijkheid. Maar hoe moeten we dan zorgen voor een vrijere omgang met dichotomieën?

Het is in ieder geval belangrijk te stellen dat we niet plots het dichotome beeld in het spreken af moeten schaffen. We hebben namelijk bepaalde binaire opposities zoals homoseksueel en heteroseksueel nodig. We hebben de concepten nodig om er zo over te kunnen spreken, dat het een mogelijke emanciperende werking heeft. Dit is dus niet het spreken erover zoals dat tot op de dag van vandaag is gebeurd. Zonder deze concepten lijkt emancipatie, in ieder geval volgens de wet, onmogelijk.

We moeten vrijer omspringen met dichotomieën, en beseffen dat niet alles aan de tegenstelling man-vrouw beantwoord. We zien hier al de eerste tekenen van: gender neutrale toiletten. Toch is dit niet genoeg. We moeten hier verder in gaan. Alle bedrijven en websites waar je jezelf tegenwoordig in wil schrijven vragen om je gegevens. Jouw geslacht is hier altijd onderdeel van, hoewel dit niet relevant lijkt. Ook de GGD, zo is uit persoonlijke ervaring laatst gemerkt, vraagt in een vragenlijst om voor jezelf vast te leggen of je homo- hetero-, of biseksueel ben. Is er nog geen vierde optie: anders, namelijk...., of een vijfde: van allebei een beetje, of zelfs een zesde: dit wil ik liever in het midden laten? Deze opties waren er zeker niet, terwijl deze de diversiteit van seksualiteit beter in kaart zouden kunnen brengen. Juist de GGD is een instantie die onze seksualiteit en seksuele gezondheid in kaart brengt. Helaas gebeurt het hier nog op een erg dichotome manier.

Zulke kleine aanpassingen zouden tot besef van seksuele diversiteit kunnen leiden, dat op zijn beurt tot emancipatie kan leiden, omdat we dan minder worden gedisciplineerd om vanuit vaststaande identiteiten te denken. Een ander voorbeeld zou kunnen zijn: het afschaffen van het aangeven van geslacht in het paspoort. Wanneer we deze praktische consequenties doorvoeren, dan zal er pas echt een aanzet zijn die ons denken omtrent seksualiteit verandert. We zullen zo een versplintering van seksualiteit bewerkstelligen, en het besef daarvan. Het dichotome beeld kan door kleine praktische veranderingen aan het wankelen worden gebracht, maar dit kan ook zeker door de filosofie gebeuren, zo zal later duidelijk worden.

Het *tweede* dat we kunnen doen om mogelijk richting meer emancipatie van afwijkende vormen van seksualiteit te gaan is het bestuderen van andere culturen. Wanneer we andere culturen bestuderen, dan zien we dat er op zeer verscheidene

manieren met seksualiteit en gender om wordt gegaan. In de westerse wereld meten we alles aan een model van twee geslachten en daarmee een tweetal genders. Als we kijken naar andere landen, zoals Thailand, dan zien we dat er anders met gender wordt omgegaan. In Thailand kennen ze een model met vijf genders, of in sommige gebieden zelfs meer dan vijf. Ook speelt gender een significantere rol in het bepalen van seksuele moraliteit. Waar we in de westerse wereld ruziën over de vraag of geboren mannen naar het mannentoilet moeten gaan, is dit in Thailand ondenkbaar. Huwelijken van twee partners met hetzelfde geslacht, maar een andere gender, worden niet gezien als homoseksuele huwelijken.²⁴ Dit is een goed voorbeeld hoe andere culturen compleet anders om kunnen gaan met seksualiteit en met begrippen als 'geslacht' en 'gender'. Het is belangrijk om ons op zulke voorbeelden te blijven richten, doordat we hierdoor misschien de contingentie van ons eigen denken kunnen beseffen.

Ook differentiedenker Judith Butler brengt het dichotome wereldbeeld aan het wankelen (op een meer filosofische manier) en geeft een compleet andere invulling aan de begrippen geslacht en gender. Zij stelt in haar *Queer Theory* dat niet alleen *gender* (de rollen die man en vrouw dienen te vervullen), maar ook *seks* (geslacht) een construct²⁵ is. Zij gaat zo voorbij het biologische en ontologische verschil tussen man en vrouw. Hier heeft ze veel kritiek op gehad. De tegenstelling tussen man en vrouw heeft voor velen een fundamenteel karakter. Daar mag niet aan gesleuteld worden. Het lijkt een natuurlijke distinctie, waar mensen ongemakkelijk van worden als deze doorbroken wordt.

Butler zegt niet dat we deze tegenstelling simpelweg kunnen doorbreken, maar we kunnen wel tot een versplintering komen en een vrijere omgang met dichotomieën. Wat zij poogt te doen is de categorieën man en vrouw van binnenuit open te breken en een andere invulling te geven. Mannelijkheid en vrouwelijkheid gaan altijd gepaard met een aantal bijbehorende eigenschappen, of beter gezegd: bepaalde connotaties van de concepten man en vrouw, of los te komen van het vertoog gestoeld op identiteiten en eigenschappen. Om hier los van te komen moeten we

²⁴ Pranee Liamputtong, *Contemporary Socio-Cultural and Political Perspectives in Thailand*, pp. 410-413

²⁵ Judith Butler, *Bodies That Matter*, p. 2

het predicaat man of vrouw op ons nemen, maar laten zien dat het ook geheel andere eigenschappen kan bezitten. Zo doorbreken we de tegenstelling door te laten zien dat de fundamentele eigenschappen die de tegenstelling mede constitueert helemaal niet zo fundamenteel zijn. Zo voorkomen we ook het ontstaan van nieuwe tegenstellingen, zoals de eerder genoemde tegenstelling: wat *wel* aan de tegenstelling man-vrouw beantwoordt, en wat er *niet* beantwoordt. We kunnen dit op praktisch vlak bijvoorbeeld bewerkstelligen door geen toiletten meer te hebben voor mannen, vrouwen, en een derde voor transgenders, maar door toiletten te hebben voor ieders gebruik. Misschien moeten we allen wat bedachtzamer worden en kijken naar de effecten van het denken in twee vaststaande geslachten. Er zijn nou eenmaal mensen die niet simpel in het plaatje man of vrouw te plaatsen zijn. Deze zien we steeds meer naar buiten treden heden ten dage. Wanneer we op dit vlak lossen met ambiguïteit omgaan, in dit geval een twee(ge)slachtingheid, dan zullen bijvoorbeeld transgenders of hermafrodieten, zich minder onderdrukt voelen om naar deze distinctie te gaan handelen en hun geslacht vast te leggen.

Weg van identiteiten. Laten we spreken over handelingen!

Toch blijft de hedendaagse mens in het spreken over seksualiteit de seksualiteit categoriseren in ideaaltypen. Dit gebeurt op een manier zoals ook gebeurt in de index van psychologische ziekten. Echter, de seksualiteit is zo divers als de mens zelf en is niet altijd te categoriseren. Verschillende vormen van seksualiteit lopen in elkaar over. De homoseksueel is geen ideaaltype, maar een 'eigenschap' die de een in meerdere mate bezit dan de ander. Eigenlijk bestaan er alleen homo- of heteroseksuele handelingen, maar willen we hier maar al te graag identiteiten aan koppelen. De drang tot categoriseren heeft de mens zelf op zich genomen. Het is moeilijk hieraan te ontsnappen. Toch kan er een eerste stap worden gezet in het vrijer omgaan met de dichotomie tussen man en vrouw. Wanneer we deze tegenstelling niet meer zo stellig willen categoriseren, zullen er hopelijk meerdere volgen. Ook kunnen we beter spreken over handelingen, omdat je dan niet gelijk een identiteit op de persoon drukt, waar deze moeilijk aan kan ontsnappen. Een handeling heeft mijns inziens ook een hogere ontologische status dan een identiteit, omdat een identiteit altijd een construct is. Ook hebben we het beeld van handelingen dat deze meer kunnen variëren. Een identiteit wordt beschouwd als iets meer gefixeerd. Wanneer we iemand als een homoseksueel zien, dan zou een

heteroseksuele handeling niet bij deze persoon 'passen'. Dit is een bepaald spreken over seksualiteit (in identiteiten) waar we van moeten proberen los te komen, of in ieder geval moeten proberen om er vrijer mee om te gaan.

Ook is het belangrijk dat mensen van allerlei soorten seksuele handelingen, en niet alleen mensen voor wie emancipatie en gelijkheid hen direct (met betrekking tot hun eigen 'afwijkende' seksualiteit) aangaat, zich in gaan zetten voor andere vormen van seksualiteit. Wanneer een heteroseksueel handelende man aandacht vraagt voor het beeld van twee geslachten, dan zal hier anders mee om worden gegaan, dan wanneer dit door een hermafrodiet wordt gedaan. Seksualiteit valt namelijk niet samen met de persoon, wat bij personen met een afwijkende seksualiteit wel het geval is. Het is belangrijk dat meer verschillende mensen zich filosofisch, politiek of maatschappelijk gaan inzetten voor de seksualiteit. Ik hoop hiermee een begin te hebben gemaakt.

Een laatste mogelijkheid is om zich niet 'waarheidsgetrouw' uit te spreken over de eigen seksualiteit. Deze wordt meer in het midden gelaten, zonder er een geheim van te maken. Er wordt wel over gesproken, maar er kan met de waarheid worden gespeeld. Wanneer iemand zich dan uitspreekt over seksuele handelingen wordt er niet geweten of dit gemeend is of niet. Zo wordt er wel over gesproken, maar verdwijnt de koppeling met de waarheid achter de seksualiteit.

Conclusie

Foucault heeft gelijk gehad dat het vele en openlijke spreken over seksualiteit niet altijd heeft bijgedragen aan meer vrijheid en emancipatie van andere vormen van seksualiteit. Echter, Foucault heeft slechts een historische analyse gegeven, en niet naar de mogelijkheden gekeken hoe deze emancipatie wel kan geschieden. Met een zeer accurate blik heeft Foucault het spreken over seksualiteit en de macht die daarin doorwerkt uiteengezet. Hij heeft ons inzicht gegeven in de machtsmechanismen, waardoor hij ons middelen heeft aangereikt hier mee aan de slag te gaan, om op een andere manier de seksualiteit ter sprake te brengen.

Het openlijke spreken over seksualiteit heeft inderdaad nog maar weinig bijgedragen aan werkelijke emancipatie: niet alleen voor de wet, maar ook op het gebied van zelfverwerkelijking. Ik hoop een aantal manieren geboden te hebben waarop we wel

zo over seksualiteit kunnen spreken dat het emancipatie van alle vormen ten goede komt. De geschiedenis leert ons dat het spreken op de manier waarop het gebeurde niet tot emancipatie heeft geleid, maar de manier van spreken over seksualiteit in de toekomst hebben wij zelf in de hand!

6. Bibliografie

- Berlin, I. (1958). *Two Concepts of Liberty*. Oxford, Oxford University Press.
- Butler, J. (1993). *Bodies That Matter*. New York, Routledge.
- Foucault, M. (1984). *De geschiedenis van de seksualiteit I: De wil tot weten*. Nijmegen, Uitgeverij SUN. [Oorspronkelijk: Foucault, M. (1976). *Histoire de la sexualité I: La volonté de savoir*. Parijs, Editions Gallimard].
- Foucault, M. (1966). *De woorden en de dingen: Een archeologie van de menswetenschappen*. Amsterdam, Uitgeverij Boom. [Oorspronkelijk: Foucault, M. (1966). *Les mots et les choses: Une archéologie des sciences humaines*. Parijs, Editions Gallimard].
- Foucault, M. (1989). *Discipline, toezicht en straf: De geboorte van de gevangenis*. Groningen, Historische Uitgeverij Groningen. [Oorspronkelijk: Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir: Naissance de la prison*. Parijs, Editions Gallimard].
- Latour, B. (2016). *Wij zijn nooit modern geweest*. Amsterdam, Uitgeverij Boom. [Oorspronkelijk: Latour, B. (1991). *Nous n'avons jamais été modernes*. Parijs, Editions La Découverte].
- Liamputtong, P. (2014). *Contemporary Socio-Cultural and Political Perspectives in Thailand*. Dordrecht, Springer Science & Business Media.
- Mul, J. de. (2006). *De domesticatie van het noodlot*. Kampen, Uitgeverij Klement.
- Schuilenburg, M. & Tuinen, S. van. (2009). Michel Foucault: biopolitiek en bestuurlijkheid. *Krisis, Tijdschrift voor de actuele filosofie*.
- Veenhoven, R. (2005). Seksuele revolutie ter discussie'. Van Phil Bloom tot Sex and the City. *Civis Mundi, Jaarboek*
- Willemsen, H. & Wind, P. de. (2015). *Woordenboek filosofie, geheel herziende en aangevulde uitgave*. Antwerpen, Garant.